

Артур Конан Дойл

Повернення
Шерлока Голмса

Харків
«ФОЛІО»
2023

ПРИГОДА В ПОРОЖНЬОМУ БУДИНКУ

Навесні 1894-го весь Лондон у край схвилювало, а вищий світ навіть приголомшило вбивство юного графа Рональда Адера, що сталося за неймовірно надзвичайних і загадкових обставин. Зараз товариство ознайомилося з подробицями злочину, які вдалося з'ясувати під час поліцейного розслідування, але справа виявилася настільки серйозною, що більшість фактів довелося приховати. І лише тепер, за майже десять років, я отримав нагоду відтворити відсутні ланки цього дивовижного ланцюга подій. Злочин був цікавий уже сам собою, але інтерес до нього здавався незначним поряд із тими неймовірними подіями, які сталися внаслідок нього й вразили та зворушили мене більше, ніж будь-який із епізодів мого настільки багатого на пригоди життя. Навіть зараз, коли минуло стільки років, я все ще відчуваю неспокій, роздумуючи про цю справу, і знову згадую недовіру, здивування та радість, що тоді сповнили мене й полонили всю мою душу. Тож нехай читачі, котрі проявляли певний інтерес до моїх нарисів, що оповідають про діяльність і думки одного видатного чоловіка, пробачать мені, що я не відразу поділився з ними своїм відкриттям. Я вважав би своїм обов'язком викласти їм усю цю історію негайно, якби не був скутий категоричною заборонаю, що пролунала з вуст того самого чоловіка, заборонаю, знятою зовсім нещодавно, третього числа минулого місяця.

Цілком зрозуміло, що з часу моєї тісної дружби з Шерлоком Голмсом я почав виявляти посилений інтерес до різноманітних карних справ, а після його зникнення — особли-

во уважно переглядати в часописах усі звіти про нерозкриті злочини. Неодноразово навіть траплялося, що для власного задоволення я намагався їх розгадати, використовуючи ті самі методи, які застосовував мій друг, хоча далеко не з таким самим успіхом. Однак жоден із цих злочинів не схвилював мене так сильно, як трагічна загибель Рональда Адера. Переглянувши матеріали слідства, яке встановило лише те, що «вбивство навмисно скоїли одна або кілька невідомих осіб», я глибше, ніж будь-коли, усвідомив, що втратило наше суспільство в особі Шерлока Голмса. У цій дивній справі виникли обставини, які, без сумніву, привернули б його особливу увагу, і дії поліції були б доповнені або, точніше, передбачені завдяки пильному розуму та витонченій спостережливості найкращого з усіх європейських детективів. Весь день, навідуючи своїх пацієнтів, я знову й знову подумки повертався до справи Адера, але так і не зміг знайти жодного пояснення, яке здалося б мені логічним. Ризикуючи повторити те, що всі вже й так знають, я все ж хочу нагадати факти в тому вигляді, в якому їх оприлюднили публіці після закінчення слідства.

Сер Рональд Адер був другим сином графа Мейнуса, правителя однієї з наших австралійських колоній. Мати Адера переїхала з Австралії до Англії, де їй мали зробити операцію на оці — видалити катаракту. Разом із сином Рональдом і донькою Хільдою вона жила на Парк-лейн, 427. Юнак обертався в найкращому товаристві, мабуть, не мав жодних ворогів чи поганих звичок. Він був заручений із міс Едіт Вудлі з Карстерса, але за кілька місяців до описуваних подій молодята вирішили розстатися, і, судячи з усього, нічиє серце не виявилось розбитим. Загалом життя парубка минало у вузькому сімейному та великосвітському колах, характер у нього був спокійний, а смаки та звички — ошадливі. Й ось цього безтурботного молодого аристократа спіткала найдивніша та найнесподіваніша смерть. Це сталося ввечері 30 березня 1894 року, між десятою годиною та одинадцятю годиною двадцять хвилин.

Рональд Адер любив грати в карти, не хехтував нагодою розважатися таким чином, але ніколи не виходив за межі

розумного. Він був членом трьох клубів — «Болдвін», «Кевендіш» і «Багатель». Було встановлено, що в день своєї смерті, по обіді, Рональд зіграв один робер у віст у клубі «Багатель». Він грав там аж до обіду. Партнери юнака — містер Меррі, сер Джон Гарді та полковник Моран — засвідчили, що гра відбувалася саме у віст і що гравці нічого особливо не виграли, але й не програли. Адер програв, можливо, фунтів п'ять, але не більше. Його статки були значні, і такий програш ніяк не міг його схвилювати. Він грав майже щодня то в одному клубі, то в іншому, але зберігав обережність і зазвичай залишався у виграші. З показів свідків з'ясувалося також, що за півтора місяця до своєї смерті Адер, граючи в парі з полковником Мораном, за один вечір виграв у Годфрі Мілнера та лорда Балморала чотириста двадцять фунтів. Ось і все, що стало відомо про останні тижні його життя.

Того фатального вечора він повернувся з клубу рівно о десятій. Матері та сестри вдома не було, вони поїхали в гості. На допиті покоївка засвідчила, що чула, як господар увійшов до своєї кімнати. Ця кімната, розташована на другому поверсі, виходила вікнами на вулицю та правила йому за вітальню. Перед приходом молодого графа покоївка розпалила піч і, оскільки та диміла, відчинила вікно. Жодного звуку не долиняло з кімнати до двадцятої хвилини на дванадцяті — саме повернулися додому леді Мейнус та її донька. Господиня хотіла зайти до сина та побажати йому на добраніч, але двері в його кімнату виявилися замкненими зсередини, і, незважаючи на лемент і стукіт, ніхто не озивався. Тоді жінка здійняла тривогу, і двері довелося ламати. Нещасний юнак лежав на підлозі біля столу. Голова його була страшенно понівечена револьверною кулею, але жодної зброї в кімнаті не виявилось. На столі лежали дві банкноти по десять фунтів і сімнадцять фунтів десять шилінгів сріблом і золотом, причому монети були складені маленькими стовпчиками різної висоти. Поруч із ними лежав аркуш паперу, на якому були написані цифри, а навпроти них — імена кількох клубних приятелів Адера. З цього можна було зробити

висновок, що перед своєю смертю юнак займався підрахунком своїх карткових виграшів і програшів.

Після ретельного розслідування всіх обставин справа виявилася ще загадковішою. Насамперед було незрозуміло, навіщо чоловік замкнувся зсередини. Правда, це міг зробити й убивця, а потім вистрибнути у вікно, але ж воно розташоване щонайменше за двадцять футів від землі, а грядка розквітлих крокусів під ним була зовсім незайманою — жодну квітку не зім'яли. Ніяких слідів не залишилося також і на вузькій смужці газону, що відділяв будинок від дороги. Мабуть, двері замкнув Рональд Адер особисто. Але яким чином його спіткала смерть? Адже ніхто не зміг би влізти у вікно, не залишивши слідів. Якщо ж припустити, що вбивця стріляв крізь вікно, то, мабуть, це був дуже вправний стрілець, оскільки вбити людину із револьвера на такій відстані напрочуд важко. До того ж Парк-лейн — багатолюдна вулиця, і за якихось сто ярдів від будинку розташована стоянка кебів. Та пострілу ніхто не почув. Однак був і труп, і револьвер на куля, яка пройшла навиліт і, судячи з характеру рани, стала причиною миттєвої смерті. Такими були обставини таємничого вбивства на Парк-лейн — вбивства, загадковість якого посилювалася ще й через цілковиту відсутність хоча б якихось певних мотивів: адже, як я вже казав, у молодого Адера начебто не було жодних ворогів, а гроші та цінності, що лежали в кімнаті, залишилися неторканими.

Весь день я подумки аналізував усі факти, намагаючись застосувати до них якусь теорію, яка б поєднала їх між собою, і знайти «точку найменшого опору», яку мій загиблий приятель вважав би відправним пунктом будь-якого розслідування. Мушу зізнатися, що це мені не вдалося. Увечері я вештався парком і десь близько шостої години несподівано опинився на розі Парк-лейн і Оксфорд-стрит. На тротуарі зібралася юрба роззяв, котрі витріщалися на те саме вікно, і я збагнув, що це був той будинок, де сталося вбивство. Високий худий чоловік у темних окулярах, схоже, переодягнений детектив, розвивав якусь теорію з приводу того, що

сталося, інші ж слухали, оточивши його тісним колом. Я протиснувся ближче, але його міркування здалися мені настільки безглуздими, що з почуттям, близьким до відрази, я подався назад, прагнучи сконцентруватися. При цьому я ненавмисно штовхнув якогось згорбленого стариганя, котрий стояв позаду, і той впустив кілька книг, які тримав під пахвою. Допмагаючи йому піднімати книжки, я помітив назву однієї із них — «Походження культу дерев» — і подумав, що, можливо, це якийсь бідний бібліофіл, котрий чи то заради заробітку, чи з любові до мистецтва збирає рідкісні видання. Я почав було вибачатися перед ним, але, мабуть, ці книжки, з якими я обійшовся настільки неохайно, були дуже дорогі їхньому власнику, бо він сердито бовкнув щось, презирливо відвернувся, а незабаром його згорблена спина та сиві бакенбарди зникли в натовпі.

Мої спостереження за будинком № 427 на Парк-лейн мало чим допомогли мені в розв'язку загадки, що зацікавила мене. Будинок був відокремлений від вулиці низенькою стіною з ґратами, причому все це разом не сягало й п'яти футів. Отже, кожен міг би легко проникнути в садок. Зате вікно було зовсім неприступним: поруч не було ні ринви, ні найменшого виступу, тому видертися стіною не зміг би навіть натренований гімнаст. Дивуючись ще більше, ніж раніше, я подався назад до Кенсінґтона та повернувся додому. Але я не пробув у своєму кабінеті й п'яти хвилин, як покоївка доповіла, що мене бажає бачити якийсь чоловік. На мій подив, це виявився ніхто інший, як той оригінальний старий бібліофіл. Його гостре зморшкувате обличчя визирало з-під жмуту сивого волосся. Під пахвою він тримав щонайменше дюжину своїх коштовних книжок.

— Вас, звісно, здивував мій прихід, сер? — спитав він дивним, як у ворони, голосом.

Я підтвердив його здогад.

— Розумієте, сер, я людина делікатна. Шкутильгаючи позаду тією самою дорогою, що й ви, я раптом побачив, як ви увійшли в цей будинок, і вирішив, що маю зайти до такого

люб'язного містера та вибачитися перед ним. Адже якщо я був дещо брутальний із вами, сер, то насправді не хотів образити вас і дуже вдячний вам за те, що ви підняли мої книги.

— Не варто й говорити про такі дрібниці, — махнув я рукою. — Але дозвольте поцікавитися, як ви дізналися, хто я такий?

— Відважуся сказати, сер, що я ваш сусід. Моя маленька книгарня розташована на розі Черч-стрит, і я буду щасливий, якщо ви колись навідаєте мене. Можливо, й ви збираєте книги, сер? Ось «Птахи Британії», «Катулл», «Священна війна». Купіть, сер. Віддам за безцінь. П'ять томів якраз заповнять порожнє місце на другій полиці вашої книжкової шафи, а то в неї якийсь неакуратний вигляд, згодні, сер?

Я озирнувся, щоб глянути на полицю, а коли знову обернувся, біля мого письмового столу стояв... усміхнений Шерлок Голмс! Я схопився та кілька секунд витріщався на нього в німому подиві, а потім, мабуть, втратив свідомість — вперше і, сподіваюся, востаннє в моєму житті. Пригадую лише, що якийсь сірий туман закружляв у мене перед очима, а коли він зник, я побачив, що в мене розстебнутий комір, а на губах відчувався смак бренді. Голмс стояв із пляшкою в руці, схилившись над моїм кріслом.

— Любий мій Ватсоне, — почувся добре знайомий голос, — тисячу разів прошу у вас вибачення. Я навіть уявити не міг, що це аж так на вас вплине...

Я схопив його за руку.

— Голмсе! — вигукнув я. — Це ви? Невже ви справді живі? Чи можливо, щоб вам вдалося вибратися з тієї жахливої прірви?

— Стривайте хвилику, — відказав детектив. — Ви впевнені, що вже спроможні вести розмову? Моя занадто ефектна поява дуже сильно вас схвилювала.

— Мені краще, але, справді, Голмсе, я не вірю своїм очам! Боже милий! Невже це ви, ви, а не хтось інший, стоїте в моєму кабінеті?

Я знову схопив товариша за рукав і намацав його тонку та м'язисту руку.

— Ні, це не примара, у жодному разі! — сказав я. — Любий друже, я такий щасливий, що бачу вас! Сідайте ж і розкажіть, яким чином вам вдалося врятуватися з тієї страшної безодні.

Голмс увівся навпроти мене й запалив люльку знайомим недбалим жестом. Був одягнений у потертий піджак букініста, але всі інші елементи цього маскараду — кучма сивого волосся та в'язка старих книжок — лежали на столі. Здавалося, він ще більше схуд і погляд його став ще пронизливіший. Мертвотна блідість його тонкого обличчя з орлиним носом свідчила, що життя, яке він вів останнім часом, було не надто корисним для його здоров'я.

— Як приємно випростатися, Ватсоне! — видихнув він. — Чоловікові високого зросту нелегко стати коротшим на цілий фут і залишатися зігнутим кілька годин поспіль. А тепер, мій любий друже, поговоримо про серйозні речі... Річ у тім, що я хочу попросити вас про допомогу, і якщо ви згодні, то нас обох чекає ціла ніч важкої та небезпечної роботи. Чи не краще відкласти розповідь про свої пригоди до тієї миті, коли ця робота буде закінчена?

— Але я так довго не витримаю, Голмсе! Я вважав би за краще вислухати вас негайно.

— Згодні піти зі мною сьогодні вночі?

— Коли та куди вам тільки заманеться!

— Зовсім, як у старі добрі часи. Мабуть, ми ще встигнемо щось з'їсти перед відходом... Ну, а тепер щодо тієї самої прірви. Мені було не так уже й важко вибратися звідти з тієї простої причини, що я ніколи в ній не був.

— Не були?!

— Ні, Ватсоне, не був. Однак моя записка до вас була написана цілком щиро. Коли зловісна постать покійного професора Моріарті раптом з'явилася на вузькій стежині, перегороджуючи мені єдиний шлях до порятунку, я був цілком переконаний, що настала моя остання година. Я прочитав

невблаганне рішення в його сірих очах. Ми обмінялися кількома словами, і він люб'язно дозволив мені написати коротеньку записку, яку ви й знайшли. Я залишив її разом із моїм портсигаром та альпенштоком, а сам пішов стежкою вперед. Моріарті пильно слідував за мною. Дійшовши до кінця стежки, я зупинився: далі йти було нікуди. Він не мав жодної зброї, але кинувся до мене й обхопив своїми довгими руками. Він знав, що йому вже кінець, і прагнув лише одного — помститися мені. Не випускаючи один одного, ми стояли хитаючись на краю урвища. Не знаю, чи вам відомо, але я володію кількома прийомами японської боротьби барітсу, які допомагали мені не один раз. Я зумів ухилитися від нього. Він скрикнув і кілька секунд відчайдушно балансував на краю, хапаючись руками за повітря. Та все ж злочинцю не вдалося зберегти рівновагу, і він звалився вниз. Нахилившись над урвищем, я ще довго стежив поглядом за тим, як мій супротивник летів у прірву. Потім він ударився об виступ скелі та занурився у воду.

З глибоким хвилюванням я слухав Голмса, котрий розповідав і спокійно пахкав люлькою.

— Але сліди! — вигукнув я. — Я сам, на власні очі, бачив відбитки двох пар ніг, що спускалися вниз стежкою, і жодних слідів у зворотному напрямку.

— Це сталося так. У ту мить, коли професор зник у глибині прірви, я раптом усвідомив, яку незвичайну удачу посилає мені доля. Я знав, що Моріарті був не єдиним, хто жадав моєї смерті. Залишалися щонайменше троє його спільників. Загибель ватажка могла лише розпалити в їхніх серцях жагу помсти. Всі вони були надзвичайно небезпечними. Комуś із них неодмінно вдалося б убити мене за певний час. А якщо ці люди думатимуть, що мене вже немає серед живих, то почнуть діяти розкутіше, легше видадуть себе, і, рано чи пізно, але мені таки вдасться їх знищити. Тоді я й оголошу про своє воскресіння! Людський мозок працює блискавично: не встиг ще професор Моріарті, мабуть, опуститися на дно Рейхенбахського водоспаду, як я вже обміркував цей план.

ЗМІСТ

Пригода в порожньому будинку	3
Будівничий із Норвуда	28
Пригода з чоловічками в танці	53
Пригода зі самотньою велосипедисткою	79
Пригода в елітній школі	101
Пригода з Чорним Пітером	135
Пригода з Чарльзом Огастесом Мілвертоном	157
Пригода з шістьма Наполеонами	175
Пригода з трьома студентами	195
Пригоди зі золотим пенсне	214
Зниклий півзахисник	238
Пригода в Еббі-Грейндж	260
Друга пляма	285